

ՔՐԻՍՏԻՆԵ ԱԼԵՔՍԱՆՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ,
ՀՀ վարչապետի աշխատակազմի տեսչական մարմինների աշխատանքների համակարգման գրասենյակի օրենսդրության կատարելագործման և վերլուծությունների վարչության գլխավոր մասնագետ

**ԼԵԳԻՏԻՄՆՊԱՏԱԿԸ՝ ՈՐՊԵՍ
ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՉԱՓՈՒԹՅԱՆ
ՍԿՁԲՈՒՆՔԻ ՏԱՐԲ**

Հոդվածը նվիրված է վարչարարության համաչափության սկզբունքի լեգիտիմ նպատակի տարրի ուսումնասիրությանը: Հոդվածում քննարկվում են այն հարցերը, թե վարչարարության շրջանակներում որ նպատակները կարող են արդարացնել մարդու սահմանադրական իրավունքների սահմանափակումները, ինչպես նաև՝ ինչ չափանիշներով պետք է առաջնորդվի վարչական մարմինը՝ Սահմանադրությամբ և օրենքով հետապնդվող նպատակները որոշելիս:

Հիմնաբառեր՝ սահմանափակում, սահմանադրական իրավունք, վարչարարություն, համաչափության սկզբունք, լեգիտիմ նպատակ:

Վարչարարության համաչափության սկզբունքի առանցքային տարրերից է՝ լեգիտիմ նպատակի պահանջը: Իրավաբանական գրականության մեջ այս տարրը նշելու համար օգտագործում են տարբեր ձևակերպումներ՝ «հետապնդվող նպատակ»¹, «իրավաչափ նպատակ»², «լեգիտիմ նպատակ»³, «լեգիտիմ հանրային շահ»⁴, «պատշաճ նպատակ»⁵ և այլն: Մենք նախապատվությունը տալիս ենք «լեգիտիմ նպատակ» ձևակերպմանը՝ նկատի ունենալով, որ այս ձևակերպումն առավել համարժեք է արտահայտում համաչափության սկզբունքի բովանդակությունն այնպես, ինչպես մենք այն ներկայացնելու ենք սույն հետազոտության շրջանակում:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի համաձայն՝ վարչարարությունը պետք է ուղղված լինի Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ և օրենքներով հետապնդվող նպատակին: Այս նորմից ուղղակիորեն բխում է, որ վարչարարության նպատակները կարող են կանխորոշվել միայն օրենսդրական ակտերով: Այս դրույթից նաև ուղղակիորեն հետևում է, որ Սահմանադրությանը կամ օրենքներին հակասող նպատակները ոչ մի դեպքում չեն կարող լինել պատշաճ: Այսպես, օրինակ, միջոցը, որի բուն նպատակը, անթաքույց, թե բացահայտ, խտրականությունն է, չի կարող համարվել լեգիտիմ նպատակ:

Վերջին շրջանի իրավագիտության աղբյուրներում առավել տարածված է այն մոտեցումը, ըստ

որի՝ ցանկացած նպատակ չէ, որ կարող է արդարացնել սահմանադրական իրավունքի սահմանափակումը: Մենք ևս համաձայն ենք այս մոտեցման հետ և գտնում ենք, որ սահմանադրական իրավունքների առաձնահատկություններից մեկն այն է, որ դրանք կարող են սահմանափակվել միայն այնպիսի նպատակի իրացման համար, որը կարող է արդարացնել սահմանադրական իրավունքի սահմանափակումը: Այն նպատակները, որոնք կարող են արդարացնել մարդու իրավունքների սահմանափակումները, բխում են այն արժեքներից, որոնց վրա հիմնվում է հասարակությունը: Սահմանադրական ժողովրդավարության տեսանկյունից այդ արժեքները՝ ժողովրդավարական արժեքներն են⁶: Իրավագետներն արտահատել են այն կարծիքը, որ համաչափության սկզբունքի լեգիտիմ նպատակի տարրն այս մեկնաբանմամբ փոխարինում է չափավորության տարրին: Այսպես, Փ. Վ. Հոգը նշում է, որ համաչափության սկզբունքի, նեղ իմաստով, համաչափության տարրն անհրաժեշտ չէ, քանի որ նպատակի իրականացման արդյունքում ձեռք բերվող օգուտի և իրավունքին պատճառված վնասի միջև հավասարակշռման հարցն ուսումնասիրվում է առաջին տարրի՝ լեգիտիմ նպատակի, համատեքստում. «Եթե նպատակը բավականաչափ կարևոր է, և նպատակն իրականացվել է ամենամեծ միջամտող միջոցներով, ապա պետք է եզրակացնել, որ միջոցի ազդեցությունը արժանի գին է վճարելու այդ նպատակի օգուտի համար: Ուստի,

www.aradadutyjournal.com

մենք եզրակացնում ենք, որ առաջին փուլի դրական պատասխանը՝ բավականաչափ կարևոր նպատակ է, որ միշտ հանգեցնելու է վերջին փուլի՝ դրական պատասխանի համաչափ ազդեցության:»⁷ :

Գտնում ենք, որ Փ. Հոգի մոտեցումը վիճահարույց է. այն ունի խոցելի կողմեր և այդ համատեքստում, թերևս, անընդունելի է: Ի դեպ, այն չի ընդունվել նաև համեմատական իրավունքի ներկայացուցիչների կողմից⁸: Համաչափության սկզբունքի լեգիտիմ նպատակի տարրն ուսումնասիրում է, թե որ նպատակներն են կարող արդարացնել մարդու իրավունքների սահմանափակումները: Մինչդեռ՝ չափավորության տարրն է որոշում, թե արդյո՞ք օրենսդրությամբ որոշված նպատակի իրականացման արդյունքում ձեռք բերվող օգուտը կարող է արդարացնել սահմանադրական իրավունքին պատճառված վնասի չափը:

Ամփոփելով վերոշարադրվածը՝ կարող ենք եզրակացնել, որ վարչարարության համաչափության սկզբունքի լեգիտիմ նպատակի տարրը պահանջում է, որ սահմանադրական իրավունքները սահմանափակելիս, վարչական մարմինը հետապնդի օրենսդրական ակտերով նախատեսված միայն այնպիսի նպատակներ, որոնք բավականաչափ կարևոր են արդարացնելու այդ իրավունքների սահմանափակումը: Վճռաբեկ դատարանն իր որոշումներում, անդրադառնալով այն հարցին, թե արդյո՞ք վարչական մարմնի արագ գործելու պահանջը կարող է համարվել լեգիտիմ նպատակ՝ լաված լինելու սահմանադրական իրավունքի սահմանափակումն արդարացնելու համար, ուղղակիորեն նշել է. «Վարույթի մասնակցի լաված լինելու իրավունքի սահմանափակման համար իրավաչափ հիմք չի կարող հանդիսանալ նույնիսկ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքի 36-րդ հոդվածում ամրագրված վարչական մարմնի արագ գործելու պարտականության կատարման անհրաժեշտությունը, քանի որ վարչական վարույթը հնարավորինս սեղմ ժամկետում իրականացնելու օրենսդրական պահանջի կատարումը չի կարող տեղի ունենալ ի վնաս վարչական վարույթի ընթացքում անձի լաված լինելու իրավունքի պատշաճ իրացման:»⁹ :

Կարևոր է մշակել որոշակի չափանիշներ, որոնք հնարավորություն կտան որոշելու, թե արդյո՞ք մարդու իրավունքը սահմանափակող միջոցը հետապնդում է այնպիսի նպատակ, որը այդ չափանիշների կիրառման համատեքստում կարող է որակվել պատշաճ: Կարծում ենք, որ նախապես մենք պետք է գնահատենք, թե որ տեսակի նպատակներն են, որ կարող են արդարացնել իրա-

վունքների սահմանափակումները: Երկրորդ հերթին, գտնում ենք, որ պետք է որոշել, թե ինչ չափանիշներով պետք է առաջնորդվի վարչական մարմինը՝ Սահմանադրությամբ և օրենքով հետապնդվող նպատակները որոշելիս: Առաջին հարցը վերաբերում է մարդու իրավունքը սահմանափակող միջոցի բուն էությանը, երկրորդը՝ օրենսդրական ակտով հետապնդվող նպատակի սահմանման խնդրին:

Նպատակների այն տեսակների, կատեգորիաների ամենակարևոր օրինակը, որը համարվում է «պատշաճ», նախատեսվում է Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրով¹⁰: Հռչակագրի ընդհանուր սահմանափակող վերապահումը նախատեսում է հետևյալը. «Իրենց իրավունքները և ազատությունները իրականացնելիս, յուրաքանչյուր մարդ ենթարկվում է միայն այնպիսի սահմանափակումների, որոնք օրենքով սահմանված են՝ բացառապես այլ անձանց իրավունքների և ազատությունների պատշաճ ճանաչումն ու հարգանքը ապահովելու համար, և բավարարում են ժողովրդավարական հասարակության մեջ բարոյականության, հասարակական կարգի ու ընդհանուր բարեկեցության պահանջներին»: Այս դրույթը ոգեշնչել է օրինակ ծառայել բազում միջազգային պայմանագրերի, ինչպես նաև առանձին սահմանադրությունների¹¹:

Մեր եզրահանգումներն առավել համալիր ներկայացնելու նկատառումով՝ անդրադառնանք որոշ օրենսդրական ակտերի վերլուծությանը: «Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածի համաձայն՝ օրենքի նպատակն է պաշտպանել և խրախուսել ազատ տնտեսական մրցակցությունը, ապահովել բարեխիղճ մրցակցության համար անհրաժեշտ միջավայր, նպատակ է ձեռնարկատիրության զարգացմանը և սպառողների շահերի պաշտպանությանը Հայաստանի Հանրապետությունում: Որոշ դեպքերում, օրենսդիրը սահմանել է նաև վարչական մարմնի առանձին գործիքի նպատակը. «Բնապահպանական վերահսկողության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի համաձայն՝ գործունեության կասեցումը գործընթաց է, որի միջոցով սույն օրենքով սահմանված դեպքերում անհապաղ ժամանակավորապես դադարեցվում է ստուգվող սուբյեկտի գործունեությունը՝ մարդու իրավունքների և առողջության, պետության շահերի, ինչպես նաև շրջակա միջավայրի պահպանման նպատակով:

Արտահայտվելու իրավունքի սահմանափակման վերաբերյալ գործով Վճռաբեկ դատարանը թվարկել է այն նպատակները, որոնք համարել է պատշաճ՝ նշված իրավունքը սահմանափակելու

www.ardaradutyjournal.com

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

համար: Այսպես, 2018թ. նոյեմբերի 20-ի թիվ ՎԳ/0243/05/15 վարչական գործով որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանը արձանագրել է. «Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ արտահայտվելու իրավունքը բացարձակ չէ և ենթակա է որոշ սահմանափակումների: Ըստ այդմ, նշված իրավունքը ենթակա է սահմանափակումների օրենքով սահմանված կարգով՝ ելնելով պետական անվտանգությունը, տարածքային ամբողջականությունը կամ հասարակական անվտանգությունը, անկարգությունները կամ հանցագործությունները կանխելու, առողջությունը կամ բարոյականությունը, ինչպես նաև անձանց հեղինակությունը կամ իրավունքները պաշտպանելու, արդարադատության հեղինակությունը և անաչառությունը պահպանելու նպատակից:»:

Այսպիսով, կարող ենք եզրակացնել, որ ժողովրդավարական բազմաթիվ արժեքների մեջ ամենաբնորոշ լեզիտիմ նպատակներն են՝ սահմանադրական իրավունքները՝ մի կողմից և հանրային շահը՝ մյուս կողմից: Հանրային շահը, սահմանադրական իրավունքներից բացի, համընդհանուր է և ընդգրկում: Վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով հանրային շահի բնորոշմանը, նշել է. «... հանրային շահի կրողը հասարակությունն է՝ որպես մեկ միասնական, ամբողջական օրգանիզմ: Ընդ որում, շահը հանրային որակելու համար պարտադիր նախապայման չէ հասարակության բոլոր անդամների կողմից այդ շահն ընկալելը և ընդունելը: Սակայն հանրային շահը տարբերվում է մասնավոր շահից ոչ միայն սուբյեկտային չափանիշով, այլև իր առարկայով, քանի որ հանրային շահի առարկան համընդհանուր, համամարդկային որոշակի բարիքներն են, որոնց նյութականացումը հասարակական կյանքում անհրաժեշտ նախապայման է հասարակության գոյատևման և հետագա զարգացման համար:»¹²:

Թեև հանրային շահ կատեգորիայի գոյությունը կասկած չի հարուցում, դրա ճշգրիտ բովանդակության բացահայտումը խնդրահարույց է: Հանրային շահի ստույգ որոշման հարցը երբեք չի դադարում արդիական լինել: Հանրային շահը զարգանում է հասարակության զարգացման ողջ պատմության ընթացքում, և չկան հստակ չափանիշներ՝ հանրային շահի շրջանակի որոշման հարցում: Հանրային շահի վերաբերյալ չափազանց նեղ մտտեցումը կարող է բացասական ազդեցություն ունենալ ժողովրդավարության գոյության և դրա՝ մարդու իրավունքների պաշտպանության արդյունավետության վրա: Հանրային շահի չափազանց լայն մտտեցումը կարող է վնաս պատճառել մարդու իրա-

վունքներին և հենց ժողովրդավարության գաղափարին:

Այնուամենայնիվ, փորձենք ներկայացնել հանրային շահ համարվող արժեքների ոչ սպառիչ ցանկ, որոնք չեն հավակնում ընդգրկել համեմատական մեթոդաբանությամբ մշակված բոլոր կատեգորիաները: Հանրային շահը, մեր կարծիքով, ներառում է՝ պետության գոյության շարունակականությունը, ազգային անվտանգությունը, հասարակական կարգը, տարածքային ամբողջականությունը, հանդուրժողականությունը, անկարգությունները կամ հանցագործությունները կանխելը, հասարակության առողջությունը կամ բարոյականությունը, իշխանությունների բաժանումը, օրինականությունը, դատական համակարգի անկախությունը, արդարադատության հեղինակությունը, երկրի տնտեսական բարեկեցությունը, շրջակա միջավայրի պաշտպանությունը և սահմանադրական իրավունք չհամարվող այլ շահեր:

Վարչարարության համաչափության սկզբունքի կիրառման համատեքստում, խոսելով հանրային շահի՝ որպես մարդու իրավունքների սահմանափակումն արդարացնող արժեքի մասին, մենք համակարծիք ենք այն դիրքորոշման հետ, որ մարդու իրավունքների պաշտպանության ձգտող հասարակությունը, այսինքն՝ հասարակությունը, որը լրջորեն է ընդունում մարդու իրավունքները, չպետք է թույլ տա, որ հանրային շահերի ցանկացած ընկալում արդարացնի սահմանադրական իրավունքի սահմանափակումը¹³: Հանրային շահերի բավարարման արդյունքում ստացվող օգուտներն ինքնին բավարար չեն սահմանադրական իրավունքների սահմանափակումն արդարացնելու համար:

Ի տարբերություն հանրային շահերի՝ սահմանադրական ժողովրդավարությունում այն նպատակներից մեկը, որը կհամարվի պատշաճ՝ մարդու իրավունքների սահմանափակման համատեքստում, մարդու իրավունքների պաշտպանության նպատակն է: Հասարակությունը, որը ցանկանում է պաշտպանել անձի ազատ կամքի իրավունքը, պետք է պաշտպանի նաև հակադիր գաղափարներ ունեցող անձի ազատ կամքի իրավունքը¹⁴: Այս մտտեցումը հեշտ է հիմնավորել. իսկապես, նա, ով ցանկանում է պաշտպանել մարդու իրավունքները, պետք է պատրաստ լինի սահմանափակել այդ նույն իրավունքները: Երբ մարդու իրավունքները բախվում են, դրա լուծման ճիշտ միջոցը ոչ թե հենց իրավունքների ծավալի նվազեցումն է, այլ դրանց սահմանափակման հնարավորության ճանաչումը: Այսպես, ՀՀ Սահմանադրության 39-րդ հոդվածի համաձայն՝ մարդն ազատ է անելու այն ամենը, ին-

չը չի խախտում այլոց իրավունքները և չի հակա-
տում Սահմանադրությանը և օրենքներին: Ավելին,
ՀՀ Սահմանադրության՝ մարդու առանձին իրա-
վունքները նախատեսող հոդվածներում, որոնք նա-
խատեսում են նաև սահմանափակող վերապահ-
ումներ, այլոց հիմնական իրավունքների և ազա-
տությունների պաշտպանությունը միշտ նախա-
տեսվում է այդ իրավունքների սահմանափակումն
արդարացնող նպատակ (25-րդ, 31-րդ, 32-րդ, 33-
րդ, 34-րդ, 39-րդ, 40-րդ, 41-րդ, 42-րդ, 44-րդ, 45-րդ,
51-րդ, 58-րդ, 60-րդ հոդվածներ):

Գլխազործնական արժեք ունի այն հարցը, թե
արդյո՞ք օրենքով սահմանված իրավունքի պաշտ-
պանությունը կարող է արդարացնել սահմանադ-
րական իրավունքի սահմանափակումը: Ինչպե՞ս
պետք է վարվի վարչական մարմինն այն դեպքում,
երբ օրինակ՝ Սահմանադրությամբ չամրագրված
իրավունքի պաշտպանության նպատակով պետք է
սահմանափակվի սահմանադրական իրավունքը:

ՀՀ Սահմանադրության 2015 թվականի փոփո-
խություններով մարդու առանձին իրավունքները
նախատեսող հոդվածների սահմանափակող վե-
րապահումներում ուղղակիորեն նշվում է, որ այդ
իրավունքները կարող են սահմանափակվել միայն
այլոց հիմնական իրավունքների և ազատություն-
ների պաշտպանության նպատակով: Թեև Սահմա-
նադրությամբ նախատեսված այս պահանջն ան-
միջականորեն վերաբերում է օրենսդիր մարմնին,
այն նաև մատնանշում է բարձրագույն իրավաբա-
նական ուժ ունեցող այս նորմատիվ իրավական
ակտում ամրագրված ուղենիշը, համաձայն որի՝
Սահմանադրությամբ ամրագրված հիմնական
իրավունքի սահմանափակման արդարացում կա-
րող է լինել միայն այլ հիմնական իրավունքի սահ-
մանափակումը¹⁵:

Այնուամենայնիվ, մենք գտնում ենք, որ այլ
անձանց իրավունքների պաշտպանության հարցի
քննարկումը չպետք է սահմանափակվի սահմա-
նադրական իրավունքների պաշտպանությամբ¹⁶:
Սահմանադրությամբ բուն իրավունքին վերապահ-
ված հիմնադրույթներից բխում է, որ այն պետք է
կիրառվի յուրաքանչյուր իրավունքի պաշտպանու-
թյան նկատմամբ: Այս մոտեցման հիմնավորումը չի
կարող կառուցվել հատուկ փաստարկի վրա, որը
կվերաբերեր բախումների դեպքում սահմանադրա-
կան իրավունքները պաշտպանելու պետության
սահմանադրական պարտականությանը, այլ առա-
վելապես կարող է հենվել լեգիտիմ նպատակի չա-
փանիշի ավելի ընդհանուր հասկացության վրա:
Այդպիսի չափանիշն ուղղված է նրան, որ «ըջորեն
վերաբերվեն իրավունքներին»: Այս «լրջությունը»

չի սահմանափակվում սահմանադրական իրա-
վունքներով: Անհրաժեշտ է հաշվի առնել, որ այն
կենսական դերը, որ ունեն մարդու իրավունքները
ընդհանուր սոցիալական շրջանակներում, չեն
սահմանափակվում միայն սահմանադրական
իրավունքներով: Դրանք նաև ներառում են այն գա-
ղափարը, որ Սահմանադրությամբ չնախատեսված
իրավունքների պաշտպանությունը կարող է արդա-
րացնել այլ իրավունքների, այդ թվում՝ սահմանադ-
րական իրավունքների սահմանափակումը: Մար-
դու բոլոր իրավունքները ժողովրդավարության հա-
մար արժեքավոր են՝ անկախ նրանց իրավական
կարգավիճակից: Որոշ իրավունքների սահմանադ-
րական ճանաչումը չպետք է մեկնաբանվի որպես
իրավական համակարգի, Սահմանադրությանը
ստորադաս իրավական կետերով նախատեսված,
իրավունքների նկատմամբ «բացասական վերա-
բերումը»: Տեղին է հիշատակել 1995 թվականի ՀՀ
Սահմանադրության 43-րդ հոդվածը, համաձայն
որի՝ Սահմանադրությամբ ամրագրված իրավունք-
ները և ազատությունները սպառնիչ չեն և չեն կարող
մեկնաբանվել որպես մարդու և քաղաքացու այլ
հանրաճանաչ իրավունքների և ազատությունների
բացառում:

Այնուամենայնիվ, պետք է ընդունել, որ Սահ-
մանադրությամբ չնախատեսված իրավունքին,
իրավական համակարգով վերապահված հարաբե-
րական նշանակությունը, տարբերվում է սահմա-
նադրական իրավունքին տրվող նշանակությունից:
Կարծում ենք, սակայն, այս հարցը կարևորություն
է ձեռք բերում իրավունքների իրականացման հա-
մար օգտագործվող միջոցները գնահատելիս, և այդ
իրավունքների իրական օգուտների և սահմանա-
փակված սահմանադրական իրավունքին պատ-
ճառված վնասի միջև անհրաժեշտ պատշաճ հա-
րաբերակցության կամ չափավորության տեսանկ-
յունից:

Ամփոփելով վերոշարադրվածը՝ կարող ենք
նշել, որ վարչարարություն իրականացնելիս վար-
չական մարմնի կողմից մարդու սահմանադրական
իրավունքների սահմանափակումն արդարացնող
Սահմանադրությամբ և օրենքով հետապնդվող
նպատակները կարող ենք խմբավորել երկու հիմ-
քերով՝ հանրային շահ և այլոց իրավունքների
պաշտպանություն: Ընդ որում, եթե այլոց իրա-
վունքների պաշտպանությունը միշտ լեգիտիմ
նպատակ է՝ մարդու սահմանադրական իրավունք-
ների սահմանափակման համար, ապա հանրային
շահ համարվող ցանկացած արժեք չէ, որ կարող է
արդարացնել վարչական մարմնի կողմից մարդու
իրավունքների սահմանափակումը:

www.ardaradutyjournal.com

Մեր հետազոտության նպատակն է այժմ անդրադառնալ այն չափանիշներին, որոնցով մենք կարող ենք սահմանել Սահմանադրության և օրենքի հետապնդած նպատակները: Այս իրավիճակի հետ կապված բազմաթիվ հարցերից մենք հիմնական ուշադրությունը կհատկացնենք նրան, թե Սահմանադրության և օրենքի նպատակը որոշելիս, պետք է առաջնորդվել՝ դրա ընդունման պահին մեկնաբանման հետապնդած նպատակը սուբյեկտի¹⁶ է, թե՞ օբյեկտիվ: Գուցե հարկ լինի հաշվի առնել երկուսն էլ:

Ահարոն Բարաքը նշում է, որ Սահմանադրության տեքստը մեկնաբանելիս, պետք է հաշվի առնել ինչպես սուբյեկտիվ նպատակը, այնպես էլ բուն ըմբռնումը, թեև՝ առաջինին որոշիչ նշանակություն չպետք է տալ¹⁷: Այս մոտեցումը, որը դիտարկում է անցյալի մեկնաբանությունները, թեև դրանց չի տալիս կենտրոնական մեկնաբանման դեր, շատ արևմտյան իրավական համակարգերի կողմից լայնորեն ընդունված է: Այսպիսին է, օրինակ, Կանադայում ընդունված մոտեցումը: Կանադայի Գերագույն դատարանը մեծ նշանակություն չի տալիս ոչ Սահմանադրության նախնական ըմբռնմանը, ոչ դրա հեղինակների մտադրություններին: Ինչպես պարզաբանել է Կանադացի դատավոր Վ. Լամերը. «Եթե նոր տնկված «կենդանի ծառը», որը խարտիան է, պետք է ժամանակի ընթացքում աճելու և հարմարվելու հնարավորություն ունենա, ... չպետք է կասեցնել դրա աճը: »: Նմանատիպ մոտեցում է արտահայտվել նաև Ավստրալիայի Գերագույն դատարանը¹⁸, ընդգծելով, որ ինքը չպետք է դիսպոզիտիվ կշիռ տա Սահմանադրության հեղինակների «մեռած ձեռքերին», որոնք փորձում են վերահսկել Սահմանադրության իմաստն իրենց գերեզմաններից: Նույն մոտեցումն է ընդունվել նաև Գերմանիայի Սահմանադրական դատարանի կողմից¹⁹:

Այսպիսով՝ Կանադայում, Ավստրալիայում, Իսրայելում և Գերմանիայում ոչ նախնական ըմբռնումը, ոչ հեղինակների մտադրությունը կենտրոնական դեր չունեն Սահմանադրության մեկնաբանման հարցի դատական քննության մեջ²⁰:

Օրենքի հիմքում ընկած նպատակների սահմանումը ևս միանշանակ խնդիր չէ: Շատ դեպքերում օրենքները մեր առջև չեն հայտնվում իրենց նպատակները հստակ կանխատեսող նշաններով: Ավելին, նույնիսկ, եթե մեզն ենք նշաններ իսկապես գոյություն ունեն, ինչպես «նպատակները սահմանող դրույթներում», հարցը դեռևս լուծված չի կարող համարվել, քանզի շարունակում է մնալ այն հարցը, թե արդյո՞ք այդպիսի դրույթը պետք է լինի վերջնական չափանիշ՝ նպատակի որոշման հարցում:

Որոշակի հետաքրքրություն է ներկայացնում այս հարցի վերաբերյալ համեմատական ուսումնասիրությունը: Կանադայի Գերագույն դատարանի կողմից ընդունված մոտեցումն այն է, որ օրենքի ընդունման պահին օրենսդիրի կողմից նախատեսված սկզբնական՝ սուբյեկտիվ նպատակը պետք է նախապատվելի լինի, չպետք է դիտարկել որևէ սոցիալական փոփոխություն, որը տեղի է ունեցել օրենքի ընդունման պահին և որը կարող է արդարացնել օրենքի մեկնաբանման պահին մեկ այլ նպատակ²²: ԱՄՆ Գերագույն Դատարանի դիրքորոշումը, ընդհակառակը, այն է, որ պետք է դիտարկել միայն օբյեկտիվ լեգիտիմ նպատակի գոյությունը²³:

Մինչ այժմ մենք անդրադարձանք օտարերկրյա փորձի հայտնի այն մոտեցումներին, որոնք Սահմանադրության կամ օրենքի նպատակը որոշելիս նախապատվությունը տալիս են կամ օբյեկտիվ, կամ սուբյեկտիվ չափանիշներին: Գտնում ենք, որ նպատակային մեկնաբանման գործընթացը պահանջում է, միաժամանակ, ուսումնասիրել առկա բոլոր մեկնաբանողական տվյալները, որոնք վերաբերում են Սահմանադրության կամ օրենքի տեքստի ինչպես սուբյեկտիվ, այնպես էլ իրական նպատակին²⁴: Առաջին հերթին, Սահմանադրության կամ օրենքի տեքստը չի կարող ճիշտ հասկացվել՝ առանց դրանք ստեղծողների մտադրությունները հաշվի առնելու²⁵, նույն կերպ նշված ակտերի տեքստը չի կարող ճիշտ հասկացվել՝ առանց հաշվի առնելու դրա իրական ըմբռնումը: Այնուամենայնիվ, օրենսդրական տեքստի վերջնական իմաստը, թեև ենթակա է ինչպես տեքստի սուբյեկտիվ, այնպես էլ իրական ընկալման ազդեցությանը, չի կարող գերիշխվել ոչ մեկի, ոչ էլ մյուսի կողմից: Այս համատեքստում լիովին համաձայն ենք այն կարծիքի հետ, որ օրենսդրական նպատակային մեկնաբանությունը ձգտում է ստեղծել սինթեզ օրենսդրական նպատակի վերաբերյալ՝ սուբյեկտիվ և օբյեկտիվ տվյալների միջև²⁶: Մեկնաբանման գործընթացը կոչված է ոչ թե առճակատելու երկու խումբ տվյալները՝ այլ դրանց ներդաշնակեցնելու:

Այժմ անդրադառնանք այս հարցի վերաբերյալ հայրենական օրենսդրությամբ նախատեսված կարգավորումներին: «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» օրենքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ նորմատիվ իրավական ակտի նորմը մեկնաբանվում է՝ հաշվի առնելով նորմատիվ իրավական ակտն ընդունելիս այն ընդունող մարմնի նպատակը՝ ելնելով դրանում պարունակվող բառերի և արտահայտությունների տառացի նշանակությունից, ամբողջ հոդվածի, գլխի, բաժնի կարգա-

վորման համատեքստից, այն նորմատիվ իրավական ակտի դրույթներից, ի կատարումն որի ընդունվել է այդ ակտը, տվյալ նորմատիվ իրավական ակտով սահմանված սկզբունքներից, իսկ այդպիսի սկզբունքներ սահմանված չլինելու դեպքում՝ տվյալ իրավահարաբերությունը կարգավորող իրավունքի ճյուղի սկզբունքներից:

Գժվար չէ նկատել, որ այս նորմում օրենսդիրը ևս ընդունելի է համարել մեկնաբանման օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ մոտեցումների համադրումը: Այսինքն՝ ելնելով օրենքի նշված դրույթից և հիմք ընդունելով այն հանգամանքը, որ ինչպես օրենքը, այնպես էլ Սահմանադրությունը նորմատիվ իրավական ակտեր են՝ վարչական մարմինը դրանցով հետապնդվող նպատակները որոշելիս՝ պետք է հիմք ընդունի ինչպես սուբյեկտիվ, այնպես էլ՝ օբյեկտիվ նպատակները: Ընդ որում, այս հանգամանքները թվարկելիս, որոնք պետք է իրավակիրառը հաշվի առնի նորմատիվ իրավական ակտը մեկնաբանելիս, օրենսդիրը առաջինը նշել է այն ընդունող մարմնի սուբյեկտիվ նպատակը: Նշվածի հետ կապված որոշակի հետաքրքրություն է ներկայացնում այն հարցը, թե ինչ աղբյուրներից պետք է օգտվի վարչական մարմինը օրենսդրական ակտի սուբյեկտիվ նպատակը բացահայտելու համար:

Շատ դեպքերում օրենսդրի մտադրությունը օրենքի ընդունման պահին, և այն նպատակը, որը հետապնդում է օրենքը, նույնական են կամ, առնվազն, շատ ման: Որոշ դեպքերում, սակայն, կա անջրպետ սուբյեկտիվ և օբյեկտիվ նպատակների միջև²⁷: Նման պայմաններում հարց է առաջանում, թե ինչ պետք է անի վարչական մարմինը, երբ օրենսդրական ակտի սուբյեկտիվ նպատակը մատնանշում է մեկնաբանության մի ուղղություն, իսկ օբյեկտիվը՝ մեկ այլ: Գտնում ենք, որ սուբյեկտիվ և օբյեկտիվ մոտեցումների միջև, կոլիզիայի դեպքում, օբյեկտիվ նպատակը մեկնաբանման իրականացման պահին պետք է գերակշռի: Նշված մոտեցումը, ըստ էության, համապատասխանում է նպատակային մեկնաբանության մեթոդին, ըստ որի՝ օրենքին, ներառյալ մարդու իրավունքներին վերաբերող, պետք է տրվի մեկնաբանման պահին իր օբյեկտիվ նպատակներին առավել համապատասխան իմաստ²⁸: Նման մեկնաբանումը դինամիկ է²⁹: «Օրենքը միշտ խոսում է»³⁰:

Այսպիսով, ամփոփելով աշխատանքը՝ կարող ենք ներկայացնել հետևյալ հիմնական եզրակացությունները՝

- վարչարարության համաչափության սկզբունքի լեգիտիմ նպատակի տարրը պահանջում է, որ սահմանադրական իրավունքները սահմանա-

փակելիս վարչական մարմինը հետապնդի օրենսդրական ակտերով նախատեսված միայն այնպիսի նպատակներ, որոնք բավականաչափ կարևոր են՝ արդարացնելու այդ իրավունքների սահմանափակումը,

- վարչարարություն իրականացնելիս վարչական մարմնի կողմից մարդու սահմանադրական իրավունքների սահմանափակումն արդարացնող Սահմանադրությամբ և օրենքով հետապնդվող նպատակները կարող ենք խմբավորվել երկու հիմքերով՝ հանրային շահ և այլոց իրավունքների պաշտպանություն: Եթե այլոց իրավունքների պաշտպանությունը միշտ լեգիտիմ նպատակ է մարդու սահմանադրական իրավունքների սահմանափակման համար, ապա հանրային շահ համարվող ցանկացած արժեք չէ, որ կարող է արդարացնել վարչական մարմնի կողմից մարդու իրավունքների սահմանափակումը,

- Սահմանադրությամբ կամ օրենքով հետապնդվող նպատակները որոշելիս՝ վարչական մարմինը պետք է գնահատի ինչպես օրենսդրի սուբյեկտիվ մտադրությունները, այնպես էլ՝ նշված նորմատիվ իրավական ակտերի տեքստից բխող օբյեկտիվ նպատակը: Այն դեպքում, երբ նշված օրենսդրական ակտերի օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ նպատակները հակասության մեջ են մտնում, վարչական մարմինը պետք է առաջնորդվի մեկնաբանման իրականացման պահին տեքստի օբյեկտիվ իմաստով:

Գտնում ենք, որ նշված եզրակացությունները բխում են մարդու սահմանադրական իրավունքների՝ որպես բարձրագույն արժեքների գաղափարից և վարչարարություն իրականացնելիս այդ իրավունքների պատշաճ պաշտպանության անհրաժեշտության հրամայականից:

www.ardaradutyjournal.com

¹ Տե՛ս, Robert Thomas, *Legitimate Expectations and Proportionality in Administrative Law*, Hart Publishing Oxford and Portland, Oregon, 2000, էջ 78:

² Տե՛ս, Urbina Molfino, Francisco Javier, *A critique of proportionality and balancing*, Cambridge [UK]; New York: Cambridge University Press, 2017, էջ 5:

³ Տե՛ս, Бажанов А.А. Соразмерность как принцип права, дис. ... канд. юрид. наук., 12.00.04, Москва, 2019, էջեր 82, 83:

⁴ Տե՛ս, Kremnitzer, M., Steiner, Talya, Lang, Andrej, *Proportionality in action: comparative and empirical perspectives on the judicial practice*, New York: Cambridge University Press, 2020, էջ 2:

⁵ Տե՛ս, Aharon Barak, *Proportionality: Constitutional Rights and their Limitations*, Cambridge University Press, 2012, էջ 245:

⁶ Տե՛ս, Van der Schyf, *Limitation of Rights: A Study of the European Convention and the South African Bill of Rights* (Nijmegen, h e Netherlands: Wolf Legal Publishers, 2005), էջ 145:

⁷ Տե՛ս, P. W. Hogg, *Constitutional Law of Canada*, 5th edn., vol. II (Toronto: Thomson Carswell, 2007), էջ 153:

⁸ Տե՛ս, L. E. Trakman, W. Cole-Hamilton, and S. Gatién, “R. v. Oakes 1986–1997. Back to the Drawing Board,” 36 *Osgoode Hall L. J.* 83 (1998), Justice Lamer in *Dagenais v. Canadian Broadcasting Corporation* [1994] 3 SCR 835:

⁹ Տե՛ս, Վճռաբեկ դատարանի 2014 թվականի նոյեմբերի 28-ի թիվ ՎԳ/5539/05/11, 2020 թվականի հուլիսի 24-ի թիվ ՎԳ/7317/05/16 վարչական գործերով որոշումները:

¹⁰ Տե՛ս, http://www.un.am/res/Human%20Rights/Armenian%20Documents/UDHR_arm.pdf:

¹¹ Տե՛ս, օրինակ՝ International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, opened for signature December 19, 1966, 993 UNTS 3 (ուժի մեջ է մտել March 23, 1976), American Declaration of the Rights and Duties of Man (1948); P. Sieghart, *The International Law of Human Rights* (Oxford University Press, 1983), էջ 85:

¹² Տե՛ս, Վճռաբեկ դատարանի 2016 թվականի ապրիլի 22-ի թիվ ՎԳ/1621/05/14 վարչական գործով որոշումը:

¹³ Տե՛ս, առավել մանրամասն L. Weinrib, “The Supreme Court of Canada and Section 1 of the Charter,” 10 *Sup. Ct. L. Rev.* 469 (1988):

¹⁴ Մարդու և քաղաքացու իրավունքների 1978 թվականի հռչակագիրը արտահատում է նույնպիսի գաղափար. «Ազատությունն արտահատում է անկախություն՝ անելու այն, ինչը չի վնասում այլոց: Այսպիսով, յուրաքանչյուրի կողմից բնական իրավունքների իրականացումը սահմաններ չունի, բացառությամբ, եթե դա անհրաժեշտ է հասարակության այլ անդամների իրավունքների իրականացումն ապահովելու համար: Այս սահմանները կարող են սահմանվել միայն օրենքով:»:

¹⁵ Այս մտտեցումն ընդուված է նաև Լեհաստանում: Այստեղ միայն այլոց սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը կարող է հակակշռել Սահմանադրությամբ երաշխավորված իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումները, այդպիսի սահմանափակումները չեն կարող արդարացվել սահմանադրական ամրագրում չունեցող իրավունքների պաշտպանության համար (օրինակ՝ աշխատանքի իրավունք կամ եկամտի բավարար մակարդակ): Տե՛ս Polish Constitutional Tribunal, Judgment of 22 September 2015, Case No. SK 21/14 OTK-A 2015, No. 8, կետ 122:

¹⁶ Տե՛ս, Van der Schyf, նշված աշխատ., էջ 255:

¹⁷ Տե՛ս, A. Barak, *Purposive Interpretation in Law* (Princeton University Press, 2005), էջ 386:

¹⁸ Տե՛ս, Re BC Motor Vehicle Act [1985] 2 SCR 486, 504: Տե՛ս նաև R . v. Therens [1985] 1 SCR 613, 623; Mahe v. Alta [1990] SCR 342, 369:

¹⁹ Տե՛ս, H. Patapan, “The Dead Hands of the Founders?: Original Intent and the Constitutional Protection of Rights and Freedoms in Australia,” 25 *Fed. L. Rev.* 211 (1997):

²⁰ Դատարանը բացատրել է. «Ո՛չ նախնական ըմբռնումը, ո՛չ հեղինակների գաղափարներն ու մտադրությունները վճռական նշանակություն չունեն հիմնական օրենքի առանձին դրույթները մեկնաբանելիս: Հիմնական օրենքի ընդունումից ի վեր հիմնական իրավունքների բովանդակության, գործառույթների և հետևանքների մեր ըմբռնումը խորացել է:»: Տե՛ս D. Kommers, *The Constitutional Jurisprudence of The Federal Republic of Germany*, 2nd edn. (Durham, NC: Duke University Press, 1977), էջ 307:

²¹ Տե՛ս, C. L’Heureux-Dube, “The Importance of Dialogue: Globalization, the Rehnquist Court and Human Rights,” in M. H. Belskey (ed.), *The Rehnquist Court: A Retrospective* (New York: Oxford University Press, 2002), էջ 234:

²² Տե՛ս, R . v. B ig M Drug Mart Ltd. [1985] 1 SCR 295:

²³ Ինչպես նկատել է դատավոր Ռենկվիստը. «Որտեղ, ինչպես այստեղ, կան Կոնգրեսի գործողությունների ճշմարտանման պատճառներ, մեր հետաքննությունը մոտենում է ավարտին: Բնականաբար, «սահմանադրորեն նշանակություն չունի, թե արդյոք այդ փաստարկներն ընկած են օրենսդրական որոշման հիմքում», քանի որ այդ դատարանը երբեք չի պնդել, որ օրենսդիր մարմինն իր փաստարկները ձևակերպի ստատուտի ընդունման համար»: Տե՛ս United States Railroad Retirement Board v. Fritz , 449 US 166, 179 (1980):

²⁴ Տե՛ս, նաև A. Barak, *Purposive Interpretation in Law* (Princeton University Press, 2005), էջ 66, J. H. Merryman, “The Italian Legal Style III: Interpretation,” 18 *Stan. L. Rev.* 583, 593 (1966):

²⁵ Տե՛ս, նաև M. C. Dorf, “Integrating Normative and Descriptive Constitutional Theory: The Case of Original Meaning,” 85 *Geo. L. J.* 1765 (1997):

²⁶ Տե՛ս, A. Barak, *Purposive Interpretation in Law* (Princeton University Press, 2005), էջ 385:

²⁷ Սա հիմնականում կախված է օրենքի ընդունման և մեկնաբանման միջև ընկած ժամանակից: Այս երևույթի օրինակը, որը կրկնվում է մի քանի իրավական համակարգերում, «կիրակնօրյա օրենքներն» են: Դրանց ընդունման ժամանակ այդ օրենքները, որոնք սահմանափակում են աշխատանքը կամ առևտուրը կիրակի օրերին, պետք է ծառայեն կրոնական նպատակին: Սակայն տարիներ շարունակ դատարաններն օրյեկտիվորեն մեկնաբանել են դրանք որպես սոցիալական, այլ ոչ թե կրոնական նպատակ հետապնդող, այն է՝

աշխատավորների համար հանգստի պարտադիր օր ապահովելու համար:
²⁸ Նպատակային մեկնաբանման մասին առավել մանրամասն տե՛ս Насырова Т.Я. Телеологическое толкование советского закона. - Казань, 1988.

²⁹ Գինամիկ օրենսդրական մեկնաբանության մասին առավել մանրամասն տե՛ս W. N. Eskridge, Dynamic Statutory Interpretation (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1994):

³⁰ Տե՛ս, A. Barak, Purposive Interpretation in Law (Princeton University Press, 2005), էջ 41:

Кристине Александян

Аспирант кафедры конституционного права
юридического факультета ЕГУ,
главный специалист офиса по координации работ
инспекционных органов аппарата премьер-министра РА

РЕЗЮМЕ

Легитимная цель как элемент принципа соразмерности

Статья посвящена изучению элемента легитимной цели принципа соразмерности администрирования. В статье рассматриваются вопросы - какие цели в рамках администрирования могут оправдать ограничения конституционных прав человека, а также какими критериями должен руководствоваться административный орган при определении целей, преследуемых Конституцией и законом.

Ключевые слова: ограничение, конституционное право, администрирование, принцип соразмерности, легитимная цель.

Kristine Aleksanyan

PhD student of the Department of Constitutional Law,
Faculty of Law, YSU
Chief Specialist of the Office for Coordination of Work
of Inspection Bodies of the Prime Minister’s Office of RA

SUMMARY

Legitimate purpose as an element of the principle of proportionality

The article is devoted to the study of the element of the legitimate goal of the principle of proportionality of administration. The article discusses the issues of what goals within the framework of administration can justify restrictions on constitutional human rights, as well as what criteria an administrative body should be guided by when determining the goals pursued by the Constitution and the law.

Key words: restriction, constitutional law, administration, the principle of proportionality, legitimate purpose.

Բնագիրը ներկայացվել է 20.01.2021թ.
Ընդունվել է տպագրության 16.02.2021թ.
Հոդվածը երաշխավորել է տպագրության (գրախոսել է)
իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Գ. Դանիելյանը